

מאירס - ג'וינט - מכון ברוקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مایرس - جوینت - معهد بروکدیل

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

הערכת פרויקט PACT ו-PACT+ לקידום ילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך והוריהם: דוח מסכם

ג'ק חביב ♦ דליה בן-רבי ♦ סמדר סומך
וצ'סלב קונסטנטינוב ♦ מתתיהו אנג'ל

המחקר הוזמן על-ידי ג'וינט-ישראל והפדרציות היהודיות בקליבלנד,
ניו-יורק, וושינגטון, דטרויט, בולטימור, לוס-אנג'לס, מיניאפוליס,
ופאלם ביץ', ומומן בסיועם

דוח מחקר

דמ-628-12

הערכת פרויקט PACT ו-PACT+ לקידום ילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך והוריהם: דוח מסכם

ג'ק חביב דליה בן-רבי סמדר סומך
וצ'סלב קונסטנטינוב מתתיהו אנג'ל

המחקר הוזמן על-ידי ג'וינט-ישראל והפדרציות היהודיות בקליבלנד, ניו-יורק, וושינגטון, דטרויט, בולטימור, לוס-אנג'לס, מיניאפוליס ופאלם ביץ', ומומן בסיועם

דצמבר 2012

ירושלים

טבת תשע"ג

עריכת לשון: בלהה אלון
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל
מרכז אנגלברג לילדים ולנוער
ת"ד 3886
ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400
פקס : 02-5612391

כתובת באינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale
דואר אלקטרוני : brook@jdc.org.il

פרסומים נוספים של המכון בנושאים קשורים

בן-רבי, ד.; ברוך-קוברסקי, ר.; קונסטנטינוב, ו. 2011. הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: התכנית לסייע לימודי-מחקר הערכה. דמ-11-577.

ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: התכנית למניעת השימוש בסמים ובאלכוהול 2008 – מחקר הערכה. דמ-09-544.

ברוך-קוברסקי, ר.; כהן-נבות, מ. 2009. הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: מרכזי נוער 2008 - דוח הערכה שני. דמ-09-531.

חביב, ג'.; הלבן-אילת, ח. 2010. פעילות המשרד לקליטת העלייה בעבור האוכלוסייה האתיופית. דמ-10-558.

חביב, ג'.; הלבן-אילת, ח.; שץ, א. 2010. פעילות המשרד לקליטת העלייה בעבור האוכלוסייה האתיופית: בחינת המידע הקיים על אפקטיביות התכניות והתוויית קווים להמשך פיתוחו - דוח מסכם. דמ-10-536.

חביב, ג'.; הלבן-אילת, ח.; שץ, א.; אלמוג, י. 2010. מעקב אחר אינדיקטורים מרכזיים למצבה של האוכלוסייה האתיופית ברמה הארצית. דמ-10-560.

כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ.; לוי, ד.; קונסטנטינוב, ו. 2010. בני נוער עולים בישראל - תמונת מצב עדכנית. דמ-10-561.

מנדלר, ד.; קינג, י. 2008. מצב התעסוקה של העולים שנתיים עד שלוש שנים לאחר שהשתתפו במרכזי הכוונה לתעסוקה. דמ-08-522.

סומך, ס.; ריבקיין, ד.; שחר, א.; שורק, י. 2012. הערכת תכנית "עצמאות" - תכנית מערכתית כוללת לליווי משפחות עולים מאתיופיה במעבר תרבותי. דמ-12-620.

להזמנת הפרסומים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il; ניתן למצוא את הפרסומים גם באתר המכון: jdc.org.il/brookdale

תמצית מחקר

1. מבוא: הרקע לפרויקט

פרויקט PACT (Parents and Children Together) מהווה יוזמה ייחודית, מבחינת עקרונותיה ודרכי יישומה, המיועדת לקדם ילדים צעירים בני העדה האתיופית על מנת לחזק את השתלבותם המוצלחת במערכת החינוך ובחברה הישראלית. הפרויקט הוא יוזמה משותפת של פדרציות יהודיות בארצות-הברית¹ ושל ג'וינט-ישראל, הפועלת בשותפות עם משרדי ממשלה, רשויות מקומיות, גופים ועמותות ציבוריות. הפרויקט החל לפעול בבאר שבע בשנת הלימודים תשס"ט (1998/99), ובשנת 2000 התרחב לערים נוספות בארץ - רחובות, רמלה, עפולה, חדרה ונתניה. בשנת 2012 הפרויקט פעל ב-15 יישובים ברחבי הארץ.²

המטרות העיקריות של הפרויקט הן:

- ◆ לקדם את התפתחותם ואת הישגיהם של ילדים יוצאי אתיופיה ולצמצם את הפערים מול האוכלוסייה הוותיקה
- ◆ לשפר את השתלבותם בבתי-הספר (במיוחד בכניסה לכיתה א')
- ◆ לחזק את המעורבות של ההורים יוצאי אתיופיה בתהליך ההסתגלות של הילדים למערכת החינוך.

זאת, על רקע פערים ניכרים בין הישגיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך לבין הישגי שאר התלמידים (ראו פירוט בפרק 2).

במהלך השנים, מאז תחילת הקליטה של עולי אתיופיה, היו בישראל יוזמות ייחודיות בתחומים שונים בעבור אוכלוסייה זו (חביב והלבן-אילת, 2010; חביב ואחרים, 2010א; מנדלר וקינג, 2008; סומך ואחרים, 2012; בן רבי ואחרים, 2011ב; ברוך-קוברסקי וכהן-נבות, 2009), אבל אף אחת מהן לא התמקדה בגיל הרך. אסטרטגיית התכנית התגבשה על רקע הפיצול הקיים בין גורמים רבים במערכת השירותים לגיל הרך, דבר שנתן את אותותיו גם בחוסר התייחסות כוללנית למערך השירותים בגיל הרך בעבור האוכלוסייה יוצאת אתיופיה. כל אחת מהמערכות השונות התקשתה מאוד להתמודד עם הצורך לקדם אוכלוסייה עם רמות השכלה כה נמוכות, עם פערי שפה ותרבות כה משמעותיים ועם מצוקה כלכלית כה עמוקה. זאת ועוד, אוכלוסייה זו חוותה מעבר טראומתי במיוחד מארץ מוצאה ותוך זמן קצר הייתה צריכה להתמודד עם חיים בחברה שונה בתכלית מזו שחיה בה קודם. גורמים אלה העמידו בפני מערכת השירותים אתגר גדול של הכרת האוכלוסייה, הבנת מאפייניה וצרכיה הייחודיים, ומיצוי החוזקות והפוטנציאל שלה. התכנית הציבה לעצמה אתגר כפול: מצד אחד לנסות להביא לתיאום במערכת שהתיאום בה לקה בחסר, ומהצד האחר להתמודד עם הצרכים הייחודיים של האוכלוסייה יוצאת אתיופיה.

¹ קליבלנד, ניו-יורק, וושינגטון, דטרויט, בולטימור, לוס-אנג'לס, מיניאפוליס, פילדלפיה, אן ארבור ופאלם ביץ'.

² באר שבע, קריית מלאכי, קריית גת, רמלה, רחובות, לוד, גדרה, בית שמש, אשקלון, חדרה, נתניה, עפולה, קריית ים, פרדס חנה-כרכור ויבנה.

הפרויקט התפתח בתקופה קריטית. בשנות התשעים הייתה תמיכה רחבה של הקהילות היהודיות בתפוצות בקליטת עולי אתיופיה, שהלכה ודעכה לקראת סוף העשור. אחרי תקופה משמעותית של התקדמות, עברו על האוכלוסייה הזו זעזועים קשים שהתחילו בראשית שנות האלפיים (חביב ואחרים, 2010): המשבר הכלכלי והאינתיפאדה השנייה והשלכותיהם על חיי היומיום של כל המשפחות בישראל, ובפרט החלשות יותר, והקיצוצים המשמעותיים במערכת התמיכה הכספית באוכלוסיות עניות באמצע העשור. פרויקט PACT החזיר את תשומת הלב של הקהילה היהודית לאוכלוסייה זו, ויצר מערכות ליווי ותמיכה בעבודה לא רק לשם ההתמודדות עם האתגרים של קידום האוכלוסייה וצמצום הפערים בינה לבין כלל החברה הישראלית, אלא גם לשם ריכוך הפגיעה הקשה של התרחשויות אלו.

ייחודו של הפרויקט הוא באימוץ גישה כוללת להתמודדות עם האתגרים בפניהם עמדו האוכלוסייה יוצאת אתיופיה ומערכת השירותים. בתחילתו, התמקד הפרויקט בילדים בגיל הרך ובהוריהם. בשנת הלימודים 2002/03 החל לפעול בחלק מערי PACT מרכיב נוסף בפרויקט הנקרא PACT+, שתכליתו לספק תמיכה נוספת לילדים יוצאי אתיופיה בבתי-הספר היסודיים, ובכך ליצור רצף שירותים שיאפשר שימור והמשכיות ההישגים בקרב אוכלוסיית היעד של הפרויקט. בין היתר כלל הפרויקט, על שני מרכיביו, את הפעילויות הבאות:³

- ◆ הרחבת שילובם של הילדים במסגרות חינוכיות לגיל הרך, באמצעות סיוע במימון ועידוד ההורים לשלוח את הילדים למסגרות
- ◆ מתן העשרה וסיוע לימודי (בעיקר בתחומי השפה והאוריינות) לילדים בגני הילדים, במרכזים הקהילתיים, ובחלק מהערים - גם בבתי-הספר היסודיים
- ◆ עבודה עם הורים יוצאי אתיופיה בנושאים הקשורים לגידול ילדים, במסגרת התחנות לבריאות המשפחה, המעונות, הגנים, בתי-הספר, המרכזים הקהילתיים והמחלקות לשירותים חברתיים
- ◆ חיזוק תפקיד המגשרות התרבותיות (בנות הקהילה) במסגרות החינוך והבריאות
- ◆ פיתוח מודלים מותאמים תרבותית של התערבויות ליוצאי אתיופיה במערכות הרווחה, הבריאות והחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, בהם - מוקדי הדרכה להורים בתחנות לבריאות המשפחה, מסגרות העשרה ייחודיות לילדים ולהורים, פיתוח והתאמה של תכניות לימודים והעשרה לתלמידים יוצאי אתיופיה, פיתוח דרכי עבודה עם אימהות ואבות
- ◆ הכשרת אנשי המקצוע העובדים עם ילדים והורים יוצאי אתיופיה לשם הרחבת מודעותם למאפיינים התרבותיים של הקהילה, והקניית ידע בדרכי התערבות מתאימות.

פרויקט PACT מתבסס על עקרונות של עבודה הוליסטית במעגלי החיים השונים של הילד, שיתופי פעולה בין-ארגוניים ושותפות עם קהילת יוצאי אתיופיה. לצורך כך, גובש מבנה ארגוני ייחודי שכולל ועדת היגוי מקומית וועדות משנה, בהן שותפים כל הגורמים העירוניים הרלוונטיים מהרשות המקומית ומארגונים וולונטריים, ונציגי קהילת יוצאי אתיופיה.

³ ראו פירוט התכניות והפעילויות המרכזיות בפרויקט בנספח 1.

החל משנת 2006 התבצעה היערכות לצמצום מעורבותם של הגוינט ושל הקהילות היהודיות בפרויקט, שהתבטאה בצמצום המימון והאחריות על הפעלתו של הפרויקט. על מנת להבטיח את המשכיות הפרויקט, הוחל בתהליך (הנמשך עד היום) של העברת המימון והאחריות עליו לגורמים העירוניים והממשלתיים. התהליך החל בבאר שבע, והמשיך בהדרגה גם בערים האחרות.

מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל ליווה את הפרויקט מאז ראשיתו. בעת ההיערכות לביצוע הפרויקט סייע המכון בביצוע סקרי צרכים בקרב אוכלוסיית יוצאי אתיופיה בערים המיועדות לפרויקט, ומאז שנת 2000 המכון ביצע מחקר הערכה שנמשך עד לשנת 2010, והתמקד במספר ערים: באר שבע, רחובות, עפולה, נתניה, חדרה ורמלה. ממצאי המחקר שימשו בסיס לדיונים שנתיים בדבר פיתוח הפרויקט ברמה המקומית והארצית. לאורך השנים המחקר התמקד בשני תחומים: אופן יישום הפרויקט ותוצאות הפרויקט.

הדוח הנוכחי מסכם עשר שנות הערכה של הפרויקט. הוא כולל סקירת ספרות העוסקת בתכניות התערבות בקרב ילדים מאוכלוסיות חלשות, וממצאי מחקר בשני תחומים: תוצאות הפרויקט בעבור הילדים וההורים, ותהליכי העברת האחריות והמשכיות היישום של הפרויקט בשנת 2009/10. בהמשך נסכם בקצרה את מערך המחקר, נציג את הממצאים העיקריים לגבי תוצאות הפרויקט ולגבי העברת האחריות עליו והמשכיות היישום שלו, ולבסוף נדון בהשלכות להמשך פעילותו של הפרויקט.

2. מחקר ההערכה

בחלק הראשון של סעיף זה מתואר מערך המחקר שליווה את הפרויקט לכל אורכו ובאמצעותו נבחנו התוצאות ביחס לילדים ולהוריהם. בחלק השני מתואר מערך ייחודי בו נעשה שימוש בשנת 2010 על מנת לבחון את תהליכי העברת האחריות והמשכיות היישום של הפרויקט.

2.1 שיטת המחקר: תוצאות הפרויקט בעבור הילדים וההורים

המחקר התמקד בילדים בגיל 3, 6 ו-8 ובהוריהם, ובשלוש שאלות מרכזיות:

1. האם חל שיפור:

א. ברמת התפקוד הלימודי והרגשי-חברתי של ילדים יוצאי אתיופיה?

ב. ברמת המעורבות של ההורים יוצאי אתיופיה במצב הלימודי של ילדיהם?

2. האם חל צמצום בפער בין התפקוד של ילדים יוצאי אתיופיה והוריהם לבין התפקוד של ילדים

שאינם יוצאי אתיופיה והוריהם?

3. עד כמה ניתן לייחס את השינוי שחל בתפקוד הילדים והוריהם להתערבות הפרויקט (כלומר, מהי

השפעת הפרויקט)?

בדיקת תוצאות הפרויקט אינה מבוססת על מעקב לונגיטודינאלי (לאורך זמן) אחר אותה קבוצת ילדים והורים, אלא על השוואה בין שנתונים. תפקוד הילד בסיום כיתה א משמש סמן עיקרי לאמוד את ההשפעה המצטברת של ההשתתפות בפרויקט בגיל הרך. ההשוואה של תפקוד הילדים וההורים בשנתונים עוקבים מכוונת לקבוע האם הילדים שהשתתפו בפרויקט מגיעים להישגים טובים יותר

מילדים שלא השתתפו בו, והאם השיפור, כפי שהוא מתבטא בכיתה א, הוא רב יותר כאשר הילדים מצטרפים לפרויקט בגיל צעיר יותר. רק ילדים שנחשפו לפרויקט מאז לידתם ועד הגעתם לכיתה א, זכו ליהנות ממלוא השפעת הפרויקט.

כאשר משווים בין שנתונים עוקבים, עלינו לבדוד את השפעת הפרויקט מהשפעות של גורמים אחרים אשר עשויות להביא לשינויים בתפקוד הילדים משנתונים שונים. לדוגמה, אחוז עולים חדשים גבוה יותר בשנתון מסוים עשוי להשפיע על תפקוד השנתון הזה, ללא קשר להשתתפות בפרויקט, מכיוון שאורך הזמן שההורים שהו בישראל עשוי להשפיע על תפקוד הילדים. כדי לפקח על ההשפעה של משתנים אלה, השתמשנו ברגרסיה ליניארית רב-משתנית שכללה את המשתנים הבאים: מין הילד, ותק בארץ, מבנה המשפחה (חד/דו-הורית) אחוז הילדים יוצאי אתיופיה בכיתתו של הילד וזרם בית-הספר במערכת החינוך (ממלכתי/ממלכתי דתי).

בנוסף, נערכה השוואה בין תפקוד הילדים יוצאי אתיופיה לבין מדגם של ילדים שאינם יוצאי אתיופיה באותן כיתות. זאת, כדי לעמוד על גודל הפערים והשינויים החלים בהם. השוואה זו מאפשרת גם לבדוד את השפעת הפרויקט מההשפעה של פעילויות כלליות אחרות שמתקיימות בגנים ובבתי-הספר על מנת לקדם את כלל הילדים.

לבסוף, עד תחילת הפעלת הפרויקט באשקלון (בשנת 2007/8), שימשו הילדים יוצאי אתיופיה בעיר זו כקבוצת השוואה להערכה הכלל ארצית של הפרויקט, כדי להשוות בין תפקודם של ילדים שהשתתפו בפרויקט לבין אלה שלא השתתפו, ולאפשר הבחנה בין השפעת הפרויקט לבין השפעות אחרות על ילדים יוצאי אתיופיה. על כן, המידע על ילדים יוצאי אתיופיה בעיר זו נאסף כבר מאז שנת 2000.

מכלול בדיקות אלה מחזק את היכולת להסיק שהשינויים בתפקוד הילדים יוצאי אתיופיה חלו בהשפעת הפרויקט, ולאמוד את היקף השינויים. להלן מפורטות הבדיקות השונות שנערכו:

1. השיפור בתפקודם של יוצאי אתיופיה: בכל שנה נאסף בכל עיר מידע על כלל הילדים יוצאי אתיופיה שלמדו במסגרות חינוכיות בשלוש שכבות הגיל אותן בחן המחקר. לצורך בחינת השיפור בתפקודם, השווה מצבם של ילדים יוצאי אתיופיה בשנה בה החל הפרויקט, למצבם של ילדים יוצאי אתיופיה באותה שכבת גיל בכל אחת מהשנים שלאחר מכן. יש ציפייה שהיקף ההשפעה של הפרויקט יגדל ככל שהילדים ייחשפו אליו במשך שנים רבות יותר. "חשיפה מלאה" לפרויקט בעבור ילד בכיתה א, למשל, מתאפשרת כשהפרויקט פועל בעיר במשך 6 שנים לפחות, כאשר ילד זה נחשף לפרויקט מאז לידתו ועד כניסתו לבית-הספר היסודי. בהתאם לכך, ככל ששכבת הילדים נחשפה לפרויקט מספר שנים רב יותר, כך תפקודם יהיה טוב יותר מתפקודם של ילדים באותה שכבת גיל בשנים קודמות, שלא נחשפו לפעילויות הפרויקט או שנחשפו אליהן באופן חלקי בלבד.⁴ לכן, השוואה בין מצבם של ילדים בני אותו גיל בשנים שונות, יכולה ללמד על מידת השיפור

⁴ מעבר לכך, השפעת הפרויקט על תלמידי כיתה א שהפרויקט פועל בעירם 7 שנים ויותר, לא צפויה להיות גדולה יותר מההשפעה על תלמידי כיתה א שהפרויקט פעל בעירם במשך 6 שנים. הנחה דומה מתקיימת גם לגבי ההשפעה על הילדים בגיל 3 ("חשיפה מלאה" לאחר 3 שנים של הפעלת הפרויקט בעיר) ובגיל 8 ("חשיפה מלאה" לאחר 8 שנים של הפעלת הפרויקט בעיר).

במצבם של ילדים בשכבת גיל זו, עם הגידול בהיקף החשיפה לפרויקט, ובכך לחזק את האפשרות לייחס את השינויים להשפעת הפרויקט.

2. צמצום פערים בין יוצאי אתיופיה לבין ילדים שאינם יוצאי אתיופיה: בערים ובמסגרות החינוכיות בהן נאסף מידע על ילדים יוצאי אתיופיה, נאסף מידע גם על מדגם של ילדים באותה שכבת גיל שאינם יוצאי אתיופיה, וחושב הפער בתפקוד בין שתי הקבוצות. גם במקרה זה, הציפייה היא כי מספר שנים לאחר תחילת הפעלת הפרויקט, הפערים בין הילדים יוצאי אתיופיה לבין ילדים שאינם יוצאי אתיופיה יצטמצמו ביחס לפערים שהיו בתחילת הפרויקט. השוואה זו מאפשרת גם לבדוד את השפעת הפרויקט מההשפעה של פעילויות כלליות אחרות שמתקיימות בגנים ובבתי-הספר על מנת לקדם את כלל הילדים.

3. בחינת השפעת הפרויקט מעבר למגמות ארציות המשפיעות על ילדים יוצאי אתיופיה: בנוסף, על מנת להבחין בין השפעת הפרויקט לבין השפעות אחרות על ילדים יוצאי אתיופיה, נכללה במחקר עיר השוואה, בה הפרויקט לא פעל. בעיר זו נערך מעקב אחר ילדים יוצאי אתיופיה והוריהם בשכבות גיל מקבילות לאלה שנבדקו בערי הפרויקט, ונערכה השוואה בין תפקודם לבין התפקוד של הילדים וההורים בערי הפרויקט. הציפייה היא שהשיפור בתפקודם של יוצאי אתיופיה בערי הפרויקט יהיה רב יותר מהשיפור בתפקודם של יוצאי אתיופיה בעיר ההשוואה. העיר אשקלון שימשה כעיר השוואה עד להצטרפותה לפרויקט בשנת 2007/8. ראוי לציין שגם בעיר ההשוואה ניתנו מענים והתערבויות ייחודיים לילדים יוצאי אתיופיה, ללא קשר לפרויקט. לכן, ההשוואה יכולה ללמד על התוספת הייחודית של פרויקט PACT, מעבר להתערבויות הקיימות ולגורמים האחרים שהשפיעו על הילדים יוצאי אתיופיה והוריהם בתקופת פעילות הפרויקט.

4. השוואה בין שכבות התלמידים בשנים שונות על סמך מאפיינים דומים: שינויים בין השנים בתפקוד הילדים בכל שכבת גיל יכולים להתרחש גם עקב שינויים בהרכב אוכלוסיית התלמידים, ללא קשר לפרויקט. לכן, על מנת לבדוד את השפעת הפרויקט מהשפעת השינויים במאפייני התלמידים בכל שנתון, בהשוואה בין השנתונים ביצענו בקרה (באמצעות רגרסיה לוגיסטית) הן על השינויים שחלו במאפייני הילדים, כגון אחוז העולים החדשים או אחוז הבנים; והן על השינויים במאפייני המסגרות החינוכיות בהן הילדים למדו, כגון זרם חינוכי (ממלכתי או ממ"ד) ואחוז הילדים יוצאי אתיופיה בכיתה בה למד הילד. כלומר, הנתונים על מצב הילדים בשנת הסיום (השנה האחרונה של הבדיקה) מתוקנים על מנת לדמות מצב בו הרכב האוכלוסייה לא השתנה בין השנים.

איסוף המידע

המידע על תפקוד הילדים וההורים נאסף מגננות וממחנכות בכל סוף שנת לימודים. הערכת תפקוד הילדים לא התבצעה על סמך שאלות כלליות פתוחות, אלא הגננות והמחנכות העריכו כל תלמיד באמצעות שאלון מפורט, לגבי מיומנויות התפתחותיות, הישגים לימודיים והתנהגויות לימודיות שונות. השאלונים פותחו בשיתוף מפקחי משרד החינוך, והם מבוססים על אבני הדרך של ידע שהמשרד מציב לתלמידים בגילים שונים. העובדה שההערכה התבססה על כלים מובנים ומפורטים, ועל שאלות מפורטות שנשאלו לגבי כל ילד לחוד, מגבירה את מידת הדיוק והתקפות שלה.

המידע מהשאלונים קובץ למספר מדדים מרכזיים, המתייחסים למיומנויות התפתחותיות ולהישגים לימודיים (בתחום השפה והחשיבה המתמטית), להרגלי למידה ולתפקוד רגשי-חברתי. ביחס להישגים הלימודיים חושבו הן מדדים של תפקוד גבוה (להלן, ילדים "שולטים" בתחום), והן מדדים של תפקוד נמוך (ילדים מתקשים בתחום). כמו-כן חושב ציון ממוצע של ההישגים בכל תחום: ממוצע הציונים (מ-1-5) בכל הפריטים של כל הילדים.

ביחס להורים נאסף מידע לגבי מידת המעורבות שלהם בגן או בבית-הספר כפי שזו מתבטאת בהגעה לאסיפות הורים, במידת המודעות שלהם למצב הלימודי של הילד, ובסיוע שהם נותנים לילד להגיע למסגרת באופן סדיר ומוכן ללימודים (עם הציוד הנדרש ושיעורי בית מוכנים).

הנתונים נאספו על הילדים בשלוש שכבות גיל (3, 6 ו-8), החל משנת 2000 ועד לשנת 2010.⁵ בדוח מסכם זה לא מוצגים הנתונים שנאספו בכל שנה, אלא נערכת השוואה בין השנה בה התחיל הפרויקט בכל עיר (שנת הבסיס) לבין השנה האחרונה בה נאספו נתונים במרבית הערים.

המידע המוצג בדוח זה מתמקד במיוחד בילדים בגיל 6 (סוף כיתה א) ובהוריהם. קבוצה זו נחקרה בעקביות במספר הערים והשנים הרב ביותר מבין שלוש שכבות הגיל שנבדקו, משום שמטרה מרכזית של הפרויקט היא להביא ילדים יוצאי אתיופיה לרמת מוכנות טובה יותר לקראת כיתה א. בנוסף לכך, מובאים ממצאים נבחרים לגבי ילדי גן (גיל 3) שנבדקו בארבע ערים ולגבי ילדים בגיל 8 (כיתה ג) שנבדקו בשלוש ערים.

2.2 שיטת המחקר: העברת האחריות והמשכיות היישום של הפרויקט

במהלך 10 שנות המחקר נבדקו סוגיות הקשורות ביישום הפרויקט, בהן שיתוף הפעולה הבין-ארגוני, שותפות עם קהילת יוצאי אתיופיה, עבודה עם ההורים, הפעלת תכניות אוריינות בגני הילדים, עבודת המוקדים הקהילתיים, התאמה תרבותית של תכניות ועוד. נושאים אלו נבחנו במגוון שיטות מחקר איכותניות.

בשנת 2009/10 נערכה בדיקה מקיפה של המשכיות היישום של הפרויקט לאחר צמצום מעורבותו של הגויינט. הבדיקה התייחסה להתנהלות הפרויקט ברמה הארצית, ובאופן מפורט יותר - למצב בשלוש ערים בהן הפרויקט פעל במשך הזמן הארוך ביותר: באר שבע, רחובות, ועפולה.

המחקר בחן שלוש שאלות מרכזיות:

1. מהו היקף היישום של פעילויות הפרויקט ועקרונות הפעולה שלו, לאחר צמצום מעורבותו של הגויינט בפרויקט?

2. עד כמה התבצעו תהליכי העברת האחריות על הפעלת הפרויקט לגורמים המקומיים?

3. איך מאפייני הפרויקט תורמים לסיכויי המשכיות שלו?

⁵ המידע לגבי ילדים בכיתה א (גיל 6) נאסף בשש ערים בכל שנה החל משנת הבסיס (שנת 2000 או 2002) ועד שנת 2007, וב-4 מהערים נאסף מידע עד שנת 2010. מידע לגבי ילדים בגן (גיל 3) וילדים בכיתה ג (גיל 8) נאסף בחלק מהערים ובחלק מהשנים (לפירוט, ראונספח 2).

בניתוח סוגיות אלו התבססנו על הספרות העדכנית בנושא המשכיות של תכניות חדשניות, ובעיקר על עבודת המחקר המקיפה של סויה ושפירו (2008) שבדקה את המאפיינים התורמים לשרידותן של תכניות התערבות חברתיות.

מקורות המידע לבדיקת המשכיות היישום והעברת האחריות היו :

- ◆ ראיונות עומק עם מובילי הפרויקט והמעורבים בהפעלתו ברמה הארצית והעירונית ואנשי מקצוע בשלוש הערים: בעלי תפקידים בגוינט ובפדרציות (8); בעלי תפקידים במשרדי הממשלה (3); מנהלי הפרויקט בערים, בעלי תפקידים ברשויות המקומיות ואנשי מקצוע בשירותים השונים בערים (40)
- ◆ קבוצות דיון עם פעילים יוצאי אתיופיה (2)
- ◆ תצפיות בוועדות בין מקצועיות של הפרויקט
- ◆ שאלון מפורט למנהל היישובי: המנהלים היישוביים בשלוש הערים מילאו שאלון שהתייחס לפעילויות המתבצעות במסגרת הפרויקט, ליישום עקרונות העבודה של הפרויקט, לשיתופי פעולה עם גורמים שונים, למעורבות הקהילה, לשינויים מרכזיים שחלו בפרויקט בשנות הפעלתו ביישוב, לפעולות להעברת אחריות על הפרויקט לגורמים מקומיים ועוד
- ◆ מסמכים של הפרויקט בהם נתונים על אופן התנהלותו, כולל נתונים תקציביים.

3. תוצאות הפרויקט ביחס לתפקוד הילדים והוריהם

להלן יוצגו עיקרי הממצאים לגבי השינויים בתפקוד הילדים בשכבות הגיל השונות ובתפקוד הוריהם שנבדקו מתחילת הפרויקט (בשנים 2000-2003), ועד המדידה האחרונה (2006-2010). כאמור, רוב איסוף הנתונים נעשה ביחס לילדים בגיל 6 ובהם נתמקד. יוצגו ממצאים נבחרים גם ביחס לילדים בגיל 3 ובגיל 8.

3.1 ילדים בכיתה א (גיל 6)

הנתונים מתייחסים לילדים בשש ערים - באר שבע, רחובות, עפולה, נתניה, חדרה ורמלה. המדידה הראשונה בבאר שבע התבצעה בשנת 2000 ובשאר הערים בשנת 2002. המדידה האחרונה בשש הערים התבצעה בשנת 2007, ומדידה נוספת התבצעה בארבע מהערים בשנת 2010.

א. מצב הילדים בגיל 6 ומשפחותיהם בעת כניסת הפרויקט לערים (שנת הבסיס)

בעת כניסת הפרויקט לערים היו הבדלים משמעותיים בין מאפייני המשפחות ורמת התפקוד של הילדים יוצאי אתיופיה והוריהם לבין ילדים שאינם יוצאי אתיופיה והוריהם בכל הערים שנבדקו.⁶ הבדלים אלה מדגישים את האתגר הגדול שעמד בפני מפעילי הפרויקט.

⁶ הממצאים מוצגים ביחס לכל 6 הערים יחד - כלומר, הם מתייחסים לממוצע הנתונים של כל הילדים וההורים יוצאי אתיופיה לעומת ממוצע הנתונים של כל הילדים וההורים שאינם יוצאי אתיופיה.

(1) מאפייני המשפחות של הילדים בגיל 6

ההבדלים המרכזיים הם:⁷

- ◆ שיעור הילדים החיים במשפחות עם ארבעה ילדים ויותר: 67% בקרב יוצאי אתיופיה לעומת 23% בקרב הילדים שאינם יוצאי אתיופיה
- ◆ שיעורי התעסוקה: 71% מהילדים יוצאי אתיופיה חיו במשפחות בהן היה מפרנס אחד לפחות, לעומת 95% בקרב הילדים שאינם יוצאי אתיופיה
- ◆ ידיעת עברית: להערכת המחנכות, הן יכלו לשוחח בעברית רק עם אמותיהן של 39% מהילדים יוצאי אתיופיה.

(2) תפקוד הילדים בגיל 6

בעת כניסת הפרויקט לערים, הישגיהם של הילדים יוצאי אתיופיה בכיתה א היו נמוכים באופן ניכר מהישגי הילדים שאינם יוצאי אתיופיה:

- ◆ הרגלי למידה: שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה שהרגלי הלמידה⁸ שלהם הוערכו כתקינים היה נמוך ביחס לשיעור התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה - 59% לעומת 84%, בהתאמה
- ◆ הישגים לימודיים: שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה השולטים במיומנויות שפה היה כמחצית משיעור זה בקרב התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה (33% לעומת 69%, בהתאמה). שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה המתקשים בתחום זה היה גבוה פי שלושה משיעור התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה (27% לעומת 9%, בהתאמה). תמונה דומה עלתה גם לגבי שיעור השולטים והמתקשים בתחום החשיבה המתמטית.

(3) מעורבות ההורים בלימודים של הילדים בגיל 6

בעת כניסת הפרויקט לערים, המעורבות של ההורים יוצאי אתיופיה במסגרות החינוכיות של ילדיהם הייתה נמוכה באופן משמעותי ממעורבותם של ההורים שאינם יוצאי אתיופיה:

- ◆ להערכת המחנכות, שיעור הילדים יוצאי אתיופיה שהוריהם היו מודעים למצב הלימודי שלהם, היה כמחצית משיעור הילדים שאינם יוצאי אתיופיה (42% לעומת 86%)
- ◆ פערים (אם כי קטנים יותר) נמצאו גם ביחס להשתתפות באסיפות הורים (72% לעומת 95%) וביחס להגעת הילדים מוכנים לבית-הספר - עם ציוד מתאים, מכינים שיעורי בית וכד' - 70% לעומת 95%
- ◆ בהגעה סדירה של הילדים לבית-הספר (מדד שאנו מתייחסים אליו בגיל זה כבסיס להערכת תפקוד ההורים) לא נמצאו הבדלים בין הילדים יוצאי אתיופיה לבין הילדים האחרים (91%-ו-92%, בהתאמה).

⁷ פערים דומים נמצאו גם לגבי הילדים בגיל 3 ובגיל 8.

⁸ הרגלי למידה: הכנת שיעורי בית, שמירת קשב בשיעור, שיתוף פעולה בביצוע מטלות עם ילדים אחרים, וכד'.

בשנת 2007, שנת המדידה האחרונה בכל שש הערים, ההישגים והרגלי הלמידה של התלמידים יוצאי אתיופיה בסוף כיתה א היו גבוהים יותר בהשוואה להישגי התלמידים יוצאי אתיופיה בשנת הבסיס, וחל צמצום בפער בינם לבין התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה (ממוצע בין כל הערים):

◆ שיעור המתקשים: חלה ירידה (שיפור) בשיעור התלמידים יוצאי אתיופיה המתקשים במיומנויות שפה (ירידה של 42%) ובחשיבה מתמטית (54%). טווח הירידה בערים השונות נע בין 15%-63% במיומנויות שפה, ובין 39%-67% בחשיבה מתמטית. כמו-כן, צומצמו הפערים בשיעור המתקשים בין התלמידים יוצאי אתיופיה לבין התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה, במיומנויות שפה (צמצום של 40% מהפער) ובחשיבה מתמטית (48%).

◆ שיעור השולטים: במקביל חלה עלייה (שיפור) בשיעור הילדים השולטים במיומנויות שפה (22%) ובחשיבה מתמטית (29%), והפערים בינם לבין התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה צומצמו ב-12% וב-13%, בהתאמה.

◆ הרגלי למידה: גם בתחום זה נמצאו שיפור של 15% וצמצום פערים של 23%.

◆ המידע על צמצום פערים מצביע גם על כך שהשיפור בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה הוא מעבר להשפעה האפשרית של שיפור כללי כלשהו שחל בבתי-הספר.

◆ שינויים לפי מספר שנות חשיפה לפרויקט: הנתונים בכל שש הערים נאספו, בנוסף לשנת הבסיס ושנת הסיום, גם בשנים 2004 ו-2006. בהתאם לצפוי על פי השערת ה"חשיפה", יש עלייה בהיקף השיפור בתפקודם של התלמידים יוצאי אתיופיה עם העלייה במספר שנות החשיפה לפרויקט. כך, לדוגמה, היקף הירידה (השיפור) בשיעור המתקשים בשפה בקרב תלמידי כיתה א בשנת 2004 (בהשוואה לשנת הבסיס) הוא של 22%; הירידה בשנת 2006 (שוב, ביחס לשנת הבסיס) היא של 39%; ובשנת הסיום (2007), המייצגת חשיפה מלאה או כמעט מלאה לפרויקט בשש הערים, שיעור הירידה מגיע, כאמור, ל-42%. תמונה דומה עולה גם ביחס למדדים אחרים. כפי שהוסבר קודם, מגמה זו מהווה את אחד היסודות ליכולת ליחס את השיפורים להשפעת הפרויקט.

◆ פערים בתפקוד שנשארו: בשנת 2007, לאחר השיפור, נותרו עדיין פערים בין תפקוד תלמידי כיתה א יוצאי אתיופיה לבין תפקוד התלמידים האחרים. הפערים קטנים יותר בהיקף המתקשים (11 נקודות אחוז במיומנויות שפה ו-8 נקודות אחוז בחשיבה מתמטית), וגדולים יותר בהיקף השולטים בתחומים אלה (28 נקודות אחוז במיומנויות שפה ו-27 נקודות אחוז בחשיבה מתמטית). בציון הממוצע בשני תחומים אלה (על סולם שבין 1-5) הפער הנותר הוא של 15% במיומנויות שפה ושל 11% במתמטיקה. פער זה דומה לפער בציון הממוצע שנמצא במבחני המיצ"ב⁹ בשנת 2009 בערים שנכללו במחקר, בין תלמידי כיתות ב יוצאי אתיופיה לבין תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה (11%).

⁹ מבחני המיצ"ב (מדד יעילות וצמיחה בית-ספרית) הם מבחנים ארציים המועברים לתלמידי כיתות ב, ה, ח, באחריות ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך). המבחנים מתקיימים בכרבע מבתי-הספר בכל שנה, במקצועות עברית/ערבית (בכל הכיתות), מתמטיקה, אנגלית ומדעים (בכיתות ה, ח).

◆ השינויים בעיר ההשוואה: בעיר ההשוואה, בה לא פעל הפרויקט, חלו באותה תקופה שיפורים רק בשני מדדים: עלייה של 13% בשיעור התלמידים שמפגינים הרגלי למידה תקינים (בדומה לעלייה של 15% בקרב הילדים בערי הפרויקט), וירידה של 12% בשיעור המתקשים בחשיבה מתמטית (שיפור קטן בהרבה מהשיפור בערי הפרויקט, 54%). לא נמצאה ירידה (שיפור) באחוז המתקשים במיומנויות שפה וגם לא נמצאה עלייה באחוז השולטים בשני התחומים. כפי שהוסבר קודם, השוואה זו מהווה גורם מרכזי ביכולת לייחס את השיפורים שחלו בקרב התלמידים בערי הפרויקט להשפעת הפרויקט.

◆ שינויים בעיר ההשוואה לאחר כניסת הפרויקט אליה: כאמור, בשנת 2008 הפרויקט החל לפעול גם בעיר ההשוואה. בין שנת 2008 לשנת 2010 חלו שיפורים ניכרים בתפקוד תלמידי כיתה א בעיר: עלייה של 57% בשיעור השולטים בשפה וירידה של 27% בשיעור המתקשים; עלייה של 59% בשיעור השולטים בחשיבה מתמטית, וירידה של 33% בשיעור המתקשים. החל משנה זו, נאסף מידע גם על ילדים שאינם יוצאי אתיופיה בעיר זו, והממצאים מראים כי בין שנת 2008 לשנת 2010 חל בעיר צמצום ניכר בפערים בין תלמידי כיתה א יוצאי אתיופיה לבין התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה: בשיעור התלמידים המתקשים בשפה ובחשיבה מתמטית צומצמו הפערים ב-30% וב-39%, בהתאמה; בשיעור התלמידים השולטים בשפה ובחשיבה מתמטית צומצמו הפערים ב-45% וב-36%, בהתאמה.

(2) התקדמות ההורים של ילדים בגיל 6 בתחום המעורבות בלימודים של ילדיהם, בשנת 2007

ההשוואה בין שנת 2007 לשנת הבסיס מלמדת על שיפור במעורבותם של ההורים יוצאי אתיופיה בתהליך החינוכי של ילדיהם:

◆ שיעור הילדים יוצאי אתיופיה שהמחנכת העריכה כי הוריהם מודעים למצבם הלימודי עלה ב-52%, והפער מול ילדים שאינם יוצאי אתיופיה בתחום זה צומצם ב-32%. גם שיעור הילדים יוצאי אתיופיה שהוריהם נוכחים באסיפות הורים עלה (ב-16%), והפער מול הילדים שאינם יוצאי אתיופיה צומצם ב-28%.

◆ בעיר ההשוואה לא היה שיפור משמעותי בתקופה זו במרבית המדדים, למעט עלייה של 40% בשיעור ההורים שהמחנכת מעריכה כי הם מודעים למצב הלימודי של ילדיהם. כלומר, במדד זה אין יתרון משמעותי לילדים בערי הפרויקט לעומת תלמידי קבוצת ההשוואה.

בצד שינויים אלה, חלו בערי הפרויקט שינויים גם בתפקוד ההורים במישורים נוספים, שאינם קשורים ישירות לבית-הספר. השינויים הבולטים ביותר הם עלייה משמעותית באחוז האימהות המועסקות (מ-39% ל-67%) ובעקבותיה ירידה באחוז המשפחות ללא מפרנס; ועלייה באחוז האימהות המסוגלות לשוחח בעברית עם המחנכות (מ-39% ל-55%).

(3) התקדמות בגיל 6 לאחר "חשיפה מלאה", עד שנת 2010

בערים בארבע, רחובות, נתניה ועפולה, נמשך המעקב אחר תפקוד הילדים והוריהם עד שנת 2010, כלומר כשלוש שנים לאחר החשיפה המלאה של הילדים והוריהם לפרויקט. כזכור, לא הייתה ציפייה שהישגי התלמידים ימשיכו להשתפר, או שהפער בינם לבין התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה ימשיך

להצטמצם. עם זאת, ניתן היה לקוות שהשיפורים וצמצומי הפערים שכבר הושגו יישמרו גם בתקופה זו. ואכן הממצאים מראים כי אחוזי צמצום הפער בתפקוד הילדים שנמדדו ב-2007 (ביחס לשנת הבסיס) נותרו דומים גם ב-2010, ואף ישנה עלייה בהיקף צמצום הפער בחלק מהמדדים. צמצום הפער נשמר גם במדדי מעורבות ההורים, ואף גדל במדדי נוכחות ההורים באסיפות הורים ומודעות לתפקוד הילדים בבית-הספר.

3.2 ילדים בגן (גיל 3)

בערים באר שבע, רחובות, חדרה ונתניה, נאספו נתונים על ילדים בגיל 3 ועל הוריהם עד לשנת 2006, בה כל הילדים בגיל 3 בערים אלה נחשפו לפרויקט מיום לידתם. בשלוש מהערים (למעט חדרה) נאסף מידע גם בשנת 2010. ראוי לציין, כי בעוד כל הילדים גילאי 6 ו-8 מבקרים בבתי ספר-יסודיים, שיעורי ההשתתפות של ילדים בגיל 3 בגני ילדים אינם מלאים, ויכולים להשתנות משנה לשנה ומעיר לעיר. הגדלת שיעורי ההשתתפות של ילדים בגנים הייתה אחת המטרות של התכנית, ועובדה זו יכולה להשפיע על הממצאים ביחס לשינויים בתפקוד הילדים בגיל זה. לדוגמה, אם שיעור ההשתתפות גדל משנה לשנה, וילדים חלשים יותר השתלבו בגני הילדים, יש לצפות למגמת ירידה בהישגים, שיכולה להסתיר את השפעת התכנית.

א. תפקוד הילדים בגיל 3 והוריהם בתחילת הפרויקט

(1) תפקוד הילדים

ההיבטים שנבדקו לגבי ילדים בגיל 3 הם תפקוד שפתי-קוגניטיבי, תפקוד כללי בגן, מצב חברתי, מידת העצמאות והימנעות מהתנהגות שלילית. בשני תחומים דווח בשנת הבסיס על פערים בין תפקודם של הילדים יוצאי אתיופיה לבין ילדים שאינם יוצאי אתיופיה:

- ♦ **תפקוד שפתי-קוגניטיבי:** תפקודם של 52% מהילדים יוצאי אתיופיה הוערך כטוב לעומת תפקודם של 78% מהילדים שאינם יוצאי אתיופיה.
- ♦ **תפקוד כללי בגן:** תפקודם של 62% מהילדים יוצאי אתיופיה הוערך כטוב לעומת תפקודם של 74% מהילדים שאינם יוצאי אתיופיה.

(2) מעורבות ההורים

מעורבותם של ההורים במסגרות לגיל הרך נבחנה באמצעות נוכחות באסיפות הורים, מודעות ההורים למצב הילדים בגן והגעה סדירה של הילדים לגן. בתחילת הפרויקט נמצאו פערים בשני מדדים:

- ♦ **מודעות ההורים למצב הילדים בגן:** 43% בקרב ההורים יוצאי אתיופיה, לעומת 82% בקרב ההורים שאינם יוצאי אתיופיה.
- ♦ **נוכחות באסיפות ההורים:** 65% מההורים יוצאי אתיופיה לעומת 89% מהורי הילדים שאינם יוצאי אתיופיה.

ב. התקדמות הילדים בגיל 3 והוריהם וצמצום פערים לעומת ילדים שאינם יוצאי אתיופיה

(1) שנת 2006 (4 ערים):

ילדים: בשני התחומים בהם נמצאו פערים בתחילת הפרויקט, נמצא שיפור בשנת 2006:

◆ **תפקוד שפתי-קוגניטיבי:** בתחום זה הפער בתחילת הפרויקט היה הגדול ביותר, וגם השיפור בשנת 2006 היה הגדול ביותר. חל שיפור של 24% בשיעור הילדים יוצאי אתיופיה שתפקדו היטב (לעומת שיפור של 7% בעיר ההשוואה), וצמצום של 21% בהיקף הפער בינם לבין הילדים שאינם יוצאי אתיופיה.

◆ **תפקוד כללי בגן:** חל שיפור של 9% בממוצע בשיעור הילדים יוצאי אתיופיה שתפקדו היטב, וצמצום של 20% בהיקף הפער בינם לבין הילדים שאינם יוצאי אתיופיה. גם בעיר ההשוואה חל שיפור בהיקף דומה בתחום זה.

◆ **תחומי התפקוד החברתי, העצמאות וההימנעות מהתנהגות שלילית:** כאמור, תפקוד הילדים יוצאי אתיופיה בתחילת הפרויקט היה דומה לתפקודם של ילדים שאינם יוצאי אתיופיה (כפי שנמצא לגבי המצב בתחום הרגשי-חברתי בשאר שכבות הגיל). בתחומים אלה רוב הילדים יוצאי אתיופיה תפקדו היטב בתחילת הפרויקט (בין 71% ל-81% בתחומים השונים). עם זאת, גם בתחומים אלה חל שיפור בשנת 2006 (של 4%-6%) ונמצא כי הפערים הקטנים שהיו קיימים צומצמו אף יותר.

הורים: בשני מדדי מעורבות ההורים בהם נמצאו פערים בתחילת הפרויקט, חל שיפור בשנת 2006: **מודעות למצב הילדים בגן:** תפקוד ההורים יוצאי אתיופיה בתחום זה השתפר ב-38%¹⁰, והפער לעומת ההורים שאינם יוצאי אתיופיה צומצם ב-11%.

◆ **הגעה לאסיפות הורים:** שיפור של 11%, וצמצום של 17% בפער מול הורים שאינם יוצאי אתיופיה.

◆ **בעיר ההשוואה תפקוד ההורים יוצאי אתיופיה בתחילת הפרויקט היה דומה לזה של ההורים בעיר הפרויקט, ולא חלו בו שינויים לאורך השנים שנבדקו.**

(2) שנת 2010 (שלוש ערים):

היקף צמצום הפערים בתפקוד הילדים וההורים נשמר בשנת 2010 בשלוש הערים בהן הבדיקה נמשכה. בתפקוד השפתי-קוגניטיבי הפער אף המשיך להצטמצם - בשנת 2010 צמצום הפער ביחס לשנת הבסיס היה 30%.

3.3 ילדים בכיתה ג' (גיל 8)

המחקר ביחס לשכבת גיל זו נערך בערים באר שבע, רחובות וחדרה. יש לציין שהחל משנת הלימודים תשס"ג (2002/3) פעל בערים אלה מרכיב +PACT, המעניק סיוע לילדים בבתי-הספר היסודיים.

א. תפקוד הילדים בגיל 8 והורים בעת כניסת פרויקט +PACT לערים

בדומה לתמונה העולה מהנתונים של הילדים בכיתה א, הנתונים מהשנה בה החל +PACT לפעול (2002/3) מראים על פערים ניכרים בין התלמידים יוצאי אתיופיה לבין התלמידים האחרים. פערים אלה אף גדולים יותר מאשר בקרב ילדי כיתות א, ומצביעים על אתגר משמעותי יותר בקידום ילדים בגילים הללו. יש לזכור, שבשנת 2003 ילדים אלה נחשפו למרכיב הגיל הרך בפרויקט באופן חלקי

¹⁰ אחוז שיפור זה הושפע מהמצב באחת הערים בה אחוז ההורים שדיווחו כי הם מודעים למצב הילדים בתחילת הפרויקט היה נמוך במיוחד: 13%, והוכפל בשנת 2006. בשאר הערים היקף השיפור היה נמוך יותר.

בלבד, מפני שכשהפרויקט החל לפעול הם היו כבר בני 4-5. המחנכות דיווחו גם על פערים ניכרים בשני תחומים המשקפים את מעורבותם של ההורים: מודעות ההורים לתפקוד ילדיהם והגעת הילדים מוכנים לבית-הספר.

ב. התקדמות הילדים יוצאי אתיופיה בגיל 8 והוריהם וצמצום פערים לעומת ילדים שאינם יוצאי אתיופיה, עד שנת 2008 (חשיפה מלאה ל-PACT ול-PACT+)

- ◆ **ילדים:** שנת 2008 היא השנה הראשונה בה הילדים בכיתה ג בכל שלוש הערים נחשפו למלוא השפעת PACT (מלידתם, בשנת 2000) ו-PACT+ (מהיותם בכיתה א). לאחר שבשנים הראשונות בהן פעל PACT+ לא ניכרה התקדמות בתפקודם של תלמידי כיתות ג, בשנת 2008 ממצאי המחקר הראו לראשונה על שיפור בתפקוד התלמידים ביחס לתלמידי כיתות ג בשנת תחילת הפרויקט (2002/3), ועל צמצום בפער בין הישגיהם לבין הישגי התלמידים שאינם יוצאי אתיופיה. השיפורים נמצאו בתחום הרגלי הלמידה, מיומנויות השפה (מתקשים ושולטים) וחשיבה מתמטית (מתקשים), בהיקף של 10%-20%. גם בעיר ההשוואה נמצאו בתקופה זו שיפורים בחלק מהמדדים, בהיקף של 10%-20%.
- ◆ שיפורים גדולים יותר, בהיקף של 26%-38% בתחומים השונים, נמצאו בבאר שבע, העיר הוותיקה ביותר בפרויקט, שבה גם התבצעה היערכות מיוחדת בעבודת בתי-הספר לקידום התלמידים יוצאי אתיופיה (לתיאור ההיערכות שנעשתה בבאר שבע, ראו בן רבי ואחרים, 2011א).
- ◆ ממוצעי צמצום הפערים בשלוש הערים היו בהיקף של 14%-29% בתחומים השונים, בבאר שבע 19%-55%.
- ◆ **הורים:** בתקופה שנבדקה, חל שיפור במעורבות ההורים, כפי שהיא מתבטאת בשני מדדים: מודעות ההורים למצב הלימודי של ילדיהם (עלייה של 48%, צמצום של 37% בפער מול הורים אחרים); והגעת הילדים מוכנים לכיתה (עלייה של 15%, וצמצום של 15% בפער). גם במדדים אלה, השיפור בבאר שבע גדול יותר, וכולל גם עלייה של 7% בנוכחות ההורים באסיפות הורים. בעיר ההשוואה לא נצפו בתקופה זו שינויים משמעותיים בתפקוד ההורים, למעט עלייה ב-20% במודעות ההורים למצב הלימודי של ילדיהם.

4. המשכיות הפרויקט והעברת האחריות על קיומו לגורמים מקומיים בשנת 2010

במסגרת מחקר ההערכה שנערך במהלך השנים, נבחן, כאמור, היישום של מרכיבי הפרויקט ועקרונותיו. נמצא שהפרויקט הצליח להרחיב ולגוון באופן משמעותי את מערך המענים בעבור ילדים יוצאי אתיופיה והוריהם, ולממש את העקרונות הייחודיים שהוא ביקש להנחיל. הדבר נכון לגבי כל הערים, אך, עם זאת, נמצאו הבדלים בדגשים בין עיר לעיר. במסגרת המחקר המסכם נבחנה בשנת 2010 המשכיות יישומו של הפרויקט. זאת, מספר שנים לאחר התחלת תהליך צמצום המעורבות של הגויינט וההעברה ההדרגתית של האחריות אל הגורמים המקומיים (מ-7-2006). כמו-כן, נבחנה תרומתם של מאפייני הפרויקט לסיכויי המשכיותו בעתיד, לאור הספרות המקצועית בתחום. להלן מפורטים עיקרי הממצאים.

4.1 העברת האחריות על הפרויקט והמשכיות יישומו

להלן נציג שלושה מרכיבים מרכזיים שנבחנו ביחס להעברת האחריות על הפרויקט והמשכיותו:
1. המנגנונים הארגוניים; 2. הפעלת התכניות ומימוןן; 3. עקרונות הפעולה של הפרויקט.

המנגנונים הארגוניים

בשל אופיו הבין-תחומי והבין-משרדי של הפרויקט, תהליך צמצום המעורבות של הגויינט, והעברת האחריות על המשך פעילותו אל גורמים מקומיים וארציים, הוא מורכב מאוד. בהתאם לכך האסטרטגיה המרכזית להעברת האחריות בה נקטו מובילי הפרויקט הייתה העצמת העירייה כגוף המרכזי שמתכלל את הפרויקט. היסודות לכך נטמעו בצורת ההפעלה של הפרויקט במשך כל השנים, כשלצד הגויינט, מובילי הפעילות השוטפת בפרויקט בכל עיר היו גורמי הרשות המקומית, תוך שיתוף פעולה עם הפיקוח העירוני והמחוזי.

על יסודות אלה החלה משנת 2006 היערכות בערים השונות להעברת האחריות, בהתאם לתכנית האסטרטגית שנבנתה על-ידי הגויינט בתיאום עם הפדרציות היהודיות ועם העיריות.

בשלוש הערים שנבדקו נמצאו עדויות להעברת אחריות הדרגתית על הפעלת הפרויקט לגורמים המקומיים. קבלת האחריות על המנגנונים הארגוניים קיבלה ביטויים שונים בערים השונות: מימון שכרו של המנהל היישובי של הפרויקט על-ידי העירייה, הקצאת משרד לפעילותו בתוך מבנה של אגף עירוני, אחריות של גורם עירוני על קביעת מועדי הוועדות הבין-ארגוניות, שילוב הוועדות של הפרויקט כתת-ועדות בתוך מערך הוועדות העירוני.

הפעלת התכניות ומימוןן

הפעלת התכניות: במסגרת ההיערכות לצמצום מעורבות הגויינט, נערך, בכל אחד מהיישובים, תהליך של קביעת סדר עדיפויות בו נבחנה מידת נחיצותן של התכניות והפעילויות השונות שפעלו במסגרת הפרויקט. כך, צומצמו או בוטלו חלק מהפעילויות, משום שהוחלט שהן אינן נחוצות עוד או שניתן לספקן לאוכלוסיית היעד במסגרת השירותים הניתנים לכלל האוכלוסייה. כמו-כן, צומצמו פעילויות כלליות מסוימות, שהושם עליהן דגש בשנים הראשונות של הפרויקט, כגון הכשרות לאנשי מקצוע ולפעילים בני הקהילה. זאת, אף שבחלק מהיישובים דווח על צורך בהמשך פעילויות אלה. עם זאת, בכל היישובים קיים עדיין במסגרת הפרויקט מגוון רחב של תכניות ופעילויות המספקות תשומות ישירות לילדים ולהורים במגוון גילאים, תחומים ודרכי פעולה. כחלק מתהליך העברת האחריות, תכניות שונות מופעלות כיום באחריות גורמים עירוניים או ממשלתיים. בנוסף, בחלק מהתכניות היה מעבר מהפעלה באמצעות גורמים חיצוניים למתן שירות על-ידי גורמי פנים.

מימון התכניות: מניתוח דיווחי הגויינט לפדרציות על פעילות התכניות שהופעלו במסגרת פרויקט PACT בשנים השונות, עולה שכבר מתחילת פעילות הפרויקט גורמים נוספים על הגויינט והפדרציות היהודיות היו שותפים במימונו (בהיקף של 30%-70% מתקציב הפרויקט בערים השונות). היקף המימון של הפדרציות הלך ועלה במהלך השנים הראשונות לפרויקט, והגיע לשיא בשנים 2006-2008. מאז חלה ירידה בהיקף התקציבים המועברים על-ידי הפדרציות (תקציב הפדרציות בשנת 2011 ייצג ירידה של 25%-37% מהתקציב בשנת השיא של תקצוב הפדרציות בכל עיר). במקביל, חלה עלייה

מתמשכת בהיקף התקציבים ממקורות מימון אחרים, כגון הרשויות המקומיות, הממשלה וארגוני מגזר שלישי. בשנת 2011, בשלוש הערים שנבדקו, החלק המרבי של תקציב הפעילויות הנכללות בפרויקט מומן על-ידי גורמים עירוניים, ממשלתיים, או ארגוני מגזר שלישי, ולא על-ידי הפדרציות היהודיות (59%-81%). בחלק מהמקרים מדובר בתקציבים המחליפים את כספי הפדרציות ומממנים פעילויות שמומנו בעבר על-ידי, ובחלק מהמקרים - בתקציבים נוספים בתחומי הפעילות של הפרויקט. מקור מימון מרכזי הוא ההסכם הרב-שנתי שנחתם עם משרד החינוך, במסגרתו מועבר תקציב שוטף למימון פעילויות הפרויקט הן בערים הוותיקות והן בערים חדשות. כשמסתכלים על היקף התקציב הכולל בכל אחת משלוש הערים לאורך השנים, ניתן לומר שהפרויקט שמר על היקפו התקציבי גם לאחר תהליך הצמצום ההדרגתי במעורבות הגיוינט ובתקציבי הפדרציות. ראוי לציין שלמרות תמונה זו, חלק מבעלי התפקידים ברשויות המקומיות הביעו חשש מהמשך צמצום תקציבי הגיוינט, ואי ודאות לגבי היקף התקציב שיוזרם ממקורות חלופיים בשנים הבאות.

המשכיות עקרונות הפעולה

כאמור, מודל הפעולה של הפרויקט מבוסס על מספר גישות (אקולוגית-הוליסטית, ארגונית וקהילתית). מעצם טבעו, מצד אחד הפרויקט שם דגש על היענות לצורכי קהילת יוצאי אתיופיה ואנשי המקצוע בכל עיר, ובכך אפשר למוביליו גמישות ויכולת התאמה לנסיבות הייחודיות לכל עיר ולשינויים במשך הזמן. מהצד האחר, דגש זה הוביל לקיום טווח רחב של פרשנויות ויישומים לעקרונות הפעולה של הפרויקט. בהתאם לכך, ניכר היה כי בעלי תפקידים שונים שרואיינו ברשויות ובארגונים השותפים להפעלת הפרויקט שמו דגשים שונים על מרכיבי המודל, ואף הצביעו על שינויים בדגשים במהלך התפתחות הפרויקט. עם זאת, מתוך מגוון המקורות שנבדקו במסגרת המחקר עולה תמונה של השפעה ניכרת של הגישות ועקרונות הפעולה העומדים בבסיס הפרויקט על דרכי העבודה של הרשויות המקומיות במסגרתן הוא פועל. ניכר כי עקרונות אלו נוכחים כיום בעבודתם ובתפיסותיהם של אנשי מקצוע בארגונים העירוניים המספקים שירותים ליוצאי אתיופיה, ולדבריהם, הם אף משפיעים על דרכי העבודה שלהם עם אוכלוסיות אחרות. בסעיפים הבאים יפורטו עדויות להמשך היישום של העקרונות בשלושת היישובים שנבדקו:

◆ **הגישה האקולוגית-הוליסטית:** עקרון מרכזי של הפרויקט הוא התייחסות הוליסטית למגוון הצרכים ולסביבות החיים של הילדים ומשפחותיהם, עקרון הממומש בעזרת רצף של תכניות ופעילויות, המכוונות לצרכים שונים, לגילאים שונים ולאוכלוסיות יעד שונות. ואמנם בשלוש הערים שנבדקו ממשיות לפעול מגוון רחב של פעילויות המתבצעות בבתי הילדים, במסגרות החינוכיות ובקהילה, המיועדות לילדים מגיל לידה עד גיל 6 וילדים בגיל בית-הספר היסודי (במסגרת PACT+), וכן להורים ולאנשי המקצוע. תכניות ופעילויות אלה פועלות משעות הבוקר ועד לשעות אחר-הצהריים; ותוך התייחסות, בהיקפי פעולה שונים, למגוון ממדי החיים של הילד: בריאות, חינוך, רווחה, העשרה. ההתייחסות ההוליסטית מתבטאת גם בגישות המקצועיות של מובילי הפרויקט בערים, מנהלי התכניות ואנשי המקצוע בשירותים, שהעידו בראיונות על כך שבעבודתם הם מתייחסים אל מגוון הצרכים של הילדים ומשפחותיהם, והדגישו את תרומת הפרויקט בעיניהם בהטמעת גישה זו.

◆ **הגישה הארגונית:** נמצא שהמנגנונים הארגוניים (הוועדות הבין-ארגוניות) שנוצרו במהלך הפרויקט על מנת להבטיח שיתוף פעולה בין הארגונים, ולאפשר התייחסות הוליסטית, עדיין

קיימים ופעילים. כמו-כן, מרואיינים דיווחו שמנגנונים אלה ממשיכים לתרום באופן משמעותי גם כיום לקידום מטרות הפרויקט. בחלק מהישובים המנגנונים הארגוניים של הפרויקט נטמעו במנגנונים עירוניים (כגון ועדת גיל רך כלל-עירונית). כמו-כן, ניכרת במערכות ובשירותים העירוניים הטמעה של תהליכים ארגוניים של תכנון ובקרה המבוססים על מידע.

◆ **הגישה הקהילתית:** הפרויקט פעל רבות לקידום מעורבותם של יוצאי אתיופיה בפעילות למען עצמם ובתהליכי קבלת החלטות ברמה העירונית. הדבר התבצע באמצעות העסקת בני קהילה רבים בתפקידים מרכזיים בתכניות PACT השונות, קידום פעולות התנדבות של בני הקהילה, פעולות הכשרה והעצמה של תושבים פעילים ושיתופם בוועדות הפרויקט ובדיונים עם הגורמים העירוניים. בצד הדגש הקיים בכל הערים על הגישה הקהילתית, שהתבטא בדברי המרואיינים, יש לציין, שקיימת שונות בין הערים באשר לדרגת השותפות עם הקהילה. בערים מסוימות השותפות מתבטאת במילוי תפקידים פעילים ומובילים (כגון עמידה בראש ועדות) על-ידי בני הקהילה, בעוד בערים אחרות מידת השותפות נמוכה יותר, ומתבטאת בעיקר בשיתוף פעילים בישיבות. השונות בין הערים נובעת בחלקה מהמצב בערים אלה טרום הפרויקט (לדוגמה, קיומה של קבוצת פעילים משמעותית, עוד לפני כניסת הפרויקט). באשר להמשכיות תהליכים אלה עם צמצום מעורבות הגוינט, המרואיינים השונים הדגישו כי בני הקהילה, ובעיקר הפעילים ועובדי התכניות, רכשו במהלך הפרויקט כלים וקשרים עם גורמים עירוניים ומקצועיים שיסייעו להם להמשיך להיות נוכחים במוקדי ההשפעה. עם זאת, חלק מפעילי הקהילה הביעו חשש שעם צמצום מעורבותו של הגוינט בפרויקט, תפחת רמת ההשפעה של בני הקהילה על קבלת ההחלטות ברמה העירונית.

4.2 מאפייני הפרויקט המגבירים את סיכויי ההמשכיות שלו בעתיד

מהמחקר עולה כי לפרויקט יש מאפיינים רבים, שעל פי הספרות המחקרית (סויה ושפירו, 2008) מקדמים את סיכויי ההמשכיות של תכניות התערבות חברתיות לאחר צמצום המעורבות של הגורמים היוזמים. בין אלה ניתן למנות: קיום תיאוריית הפעלה ומודל פעולה; קיום תהליכי בקרה פנימיים והערכה שוטפת של יישום הפרויקט; גמישות והתאמה של הפרויקט ושל התכניות לצרכים המשתנים; קיומה של אסטרטגיית מימון ברורה, כבר מתחילת הפרויקט; גיוס מגוון שותפים ותומכים לפרויקט; השקעה בהטמעת ידע ומומחיות; והיערכות מוקדמת לתהליך העברת אחריות מהגורם היוזם אל הגורמים המאמצים.

פרויקט PACT התרחב באופן משמעותי מאז תחילתו: הוא החל לפעול בעיר אחת, ובשנת 2012 הוא פועל ב-15 ערים, שהן מרבית הערים בהן יש מספרים משמעותיים של משפחות יוצאות אתיופיה. גורם נוסף תורם כיום ליכולת ההמשכיות של הפרויקט. ישנה הכרה הולכת וגדלה בחשיבות של שיתוף פעולה בין-ארגוני, ברמה הלאומית והמקומית. לפרויקט עצמו יש חלק בקידום הכרה זו. אך מעבר לכך, ההתמקדות של הפרויקט בשיתוף פעולה בין-ארגוני מאפשרת לו להתחבר לתכניות לאומיות חדשות המבוססת גם הן על עקרון שיתוף פעולה בין-ארגוני והפעלות ברמה המקומית. דוגמאות בולטות הן התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון ותכנית החומש הבין-משרדית לשיפור קליטתם של יוצאי אתיופיה. למרות שתכניות אלה אינן ממוקדות באופן בלעדי בתחומי העיסוק של הפרויקט (תכנית החומש עוסקת גם בתחומים כגון דיור; אוכלוסיית היעד של התכנית הלאומית היא ילדים

במצבי סיכון מכל קבוצות האוכלוסייה), תקציביהן והמנגנונים הארגוניים שלהן משמשים כיום מקורות חשובים לתמיכה בפעילויות הפרויקט, ומחזקים את הסיכויים להמשכותו.

5. תובנות מרכזיות ואתגרים לעתיד

מטרותיו של פרויקט PACT הן לקדם את התפתחותם ואת הישגיהם של ילדים יוצאי אתיופיה, לשפר את השתלבותם בבתי-הספר (ובמיוחד בכניסה לכיתה א), ולחזק את המעורבות של ההורים יוצאי אתיופיה בתהליך ההסתגלות של הילדים למערכת החינוך. זאת, באמצעות הרחבת שילובם של הילדים במסגרות חינוכיות לגיל הרך; מתן העשרה מתאימה (בעיקר בתחומי השפה והאוריינות) לילדים בגני הילדים, בבתי-ספר ובמסגרות בקהילה; העמקת מעורבות ההורים בתהליך ההתפתחות של ילדיהם; והרחבת המודעות בקרב אנשי החינוך והטיפול למאפיינים התרבותיים של הילדים יוצאי אתיופיה ושל משפחותיהם. הפרויקט מתבסס על עקרונות של עבודה הוליסטית במעגלי החיים השונים של הילד, שיתופי פעולה בין-ארגוניים ושותפות עם קהילת יוצאי אתיופיה.

המחקר מצביע על הישגים ניכרים של הפרויקט בהרחבה, בגיוון ובהתאמה של מערך השירותים לגיל הרך לילדים יוצאי אתיופיה ולהוריהם, בהכשרת אנשי מקצוע בעלי היכרות ומודעות למאפיינים התרבותיים הייחודיים של בני הקהילה, ובקידום דרכי עבודה המבוססות על התייחסות למגוון מעגלי החיים של הילדים ומשפחותיהם, על שיתוף פעולה בין-ארגוני ועל שותפות בין אנשי מקצוע והקהילה.

המחקר מצא עדויות משמעותיות להמשכיות יישומו של הפרויקט לאחר צמצום המעורבות של הגוינט, ולהעברת האחריות על הפעלתו אל הרשויות המקומיות. נמצא גם שהפרויקט מתאפיין בדרכי פעולה שעל פי הספרות המחקרית, מקדמות את סיכויי המשכיותו בעתיד. היווצרות שיתופי פעולה במימון ובהפעלה של תכניות עם יוזמות ממשלתיות כגון התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון, שכוננו על בסיס עקרונות עבודה דומים לאלה שקידם הפרויקט, מגבירה גם היא את סיכויי המשכיותו.

ממצאי המחקר מלמדים על שיפור ניכר בשני תחומי היעד המרכזיים של הפרויקט - התפקוד הלימודי של הילדים ומעורבות ההורים במסגרות החינוך של הילדים ובלמודיהם:

- ◆ השיפור בתפקוד הילדים וההורים יוצאי אתיופיה, וצמצום הפער לעומת הילדים וההורים שאינם יוצאי אתיופיה, נמצאו בכל הערים המשתתפות בפרויקט ובמרבית התחומים שנבדקו. ממצא זה מלמד שהשפעת הפרויקט אינה ייחודית לעיר מסוימת או לתחום מסוים.
- ◆ השיפורים שנמצאו הם מעבר להשפעת השינויים במאפיינים הדמוגרפיים של הילדים ומשפחותיהם, ומשמעותיים יותר מאשר בעיר ההשוואה, דבר המאפשר לייחס אותם להשפעת הפרויקט.
- ◆ הממצאים מצביעים על עלייה בהיקף השיפור בתפקוד הילדים, עם העלייה בחשיפה לפרויקט. בנוסף, הממצאים מלמדים על שימור של ההישגים בערים בהן הפרויקט פעל, גם לאחר שהילדים הגיעו ל"חשיפה מלאה". כלומר, השפעת הפרויקט היא חזקה ביותר כאשר ילדים נחשפים לו מאז לידתם.

- ◆ השיפור בקרב הילדים ניכר במיוחד בקרב הילדים הצעירים (בגן ובכיתה א). השיפור התבטא בהקטנת מספרם של התלמידים המתקשים (כלומר, יותר תלמידים מתפקדים ברמה בינונית), אך גם בהגדלת מספר התלמידים המתפקדים היטב.
- ◆ בצד השיפור המשמעותי בהישגים, עדיין נותרו פערים בין הישגי הילדים יוצאי אתיופיה לבין הישגי הילדים שאינם יוצאי אתיופיה, בכל התחומים שנבדקו.
- ◆ הממצאים לגבי השיפורים בתפקודם של הילדים בכיתה ג מתונים יותר, ואינם מספיקים על מנת להצביע על שיפור עקבי ומתמשך בשכבת גיל זו.
- ◆ נתוני המחקר על השיפור בתפקודם של יוצאי אתיופיה ועל צמצום הפערים ביחס לתלמידים שאינם יוצאי אתיופיה מקבלים חיזוק מנתונים ארציים שפרסמה בשנת 2011 הרשות הארצית למדידה והערכה (משרד החינוך, 2011) על צמצום בפערים בין תלמידי כיתות ה יוצאי אתיופיה בארץ לבין תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה, בהישגי מבחני המיצ"ב בעברית ובמתמטיקה בין שנות הלימודים תשס"ח-תש"ע. עם זאת, ממצאי המיצ"ב מצביעים עדיין על פערים ניכרים, וגם על כך שהפערים בכיתה ח גדולים יותר מהפערים בכיתה ה.
- ◆ ממצאים אלה תואמים את העולה מהספרות המחקרית על מידת ההשפעה לה ניתן לצפות מתכניות התערבות המכוונות לקדם את הישגיהם של ילדים צעירים משכבות אוכלוסייה חלשות, וגם על הקושי בשימור ההישגים של תכניות התערבות לגיל הרך לאורך זמן (למשל, Barnett, 2011; Currie, 2001; Karoly et al., 2005; Leak et al., 2010; Reynolds et al., 2010; Staham & Eisenstadt, 2010; U.S. Department of Health and Human Services, 2010). ספרות מחקרית זו מדגישה את הצורך להמשיך ולתמוך בתלמידים ובמסגרות החינוך לאורך זמן.
- ◆ הממצאים לגבי ההורים מראים כי מעורבות ההורים במסגרות החינוך של הילדים ובלימודיהם התחזקה מאוד. זאת, במקביל לשיפור משמעותי בשיעור התעסוקה של ההורים (בעיקר של האימהות), ושיפור במיומנויות השפה של האימהות.

אתגרים לעתיד

- המחקר מצביע על אתגרים שעומדים עדיין בפני מובילי הפרויקט והגורמים הנוספים המעורבים בקידום האוכלוסייה יוצאת אתיופיה :
- ◆ יש צורך בהמשך תמיכה בתלמידים יוצאי אתיופיה, על מנת להביא לחיזוק נוסף בהישגיהם, תוך תשומת לב מיוחדת לקשיים המתגברים עם העלייה בכיתות הלימוד ועם המעבר לבתי-הספר העל-יסודיים. זאת, גם בהתחשב בממצאי מחקרים מהעולם, המראים על ירידה בחלק מהישגיהן של תכניות לגיל הרך מספר שנים לאחר סיומן, בהיעדר תמיכה מתמשכת בתלמידים; ובממצאים ממבחני המיצ"ב (משרד החינוך, 2011) המורים על עלייה בהיקף הפערים בין תלמידים יוצאי אתיופיה לבין שאר התלמידים עם העלייה בכיתות הלימוד.
 - ◆ במתן התמיכה יש לשים לב הן לעולים החדשים, הזקוקים לתמיכה רבה ומיוחדת בשנים הראשונות לשהותם בארץ; והן לילדים ובני הנוער מהמשפחות הוותיקות יותר, שכבר נולדו בארץ. זאת לאור נתוני סקרים (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2010), המראים על קשיים רבים יותר

בחלק מהתחומים בקרב בני נוער בני הקהילה האתיופית שנולדו בארץ, לעומת בני נוער שנולדו באתיופיה.

- ◆ לאור צמצום מעורבות הגויינט, נראה שיש צורך במציאת דרכים להמשיך ולתמוך באנשי המקצוע באמצעות הכשרות ולמידה מתמשכת. תמיכה זאת עשויה גם לסייע בהמשך שימור המודעות לגבי צורכיהם של יוצאי אתיופיה בקרב בעלי התפקידים ומקבלי החלטות ברמה העירונית והארצית.
- ◆ במסגרת הפרויקט הושגו הישגים חשובים ביצירת שותפויות עם בני הקהילה האתיופית ובחיזוק מעורבותם והשפעתם במוקדים של קבלת החלטות. המשך עבודה בתחום זה יאפשר לבני הקהילה למלא תפקיד פעיל בגיוס התמיכה הציבורית בהמשך המאמצים לסיוע לקהילה, ויחזק את הסיכויים להמשכיות הישגי הפרויקט.
- ◆ במסגרת הפרויקט פותחו וחוזקו מודלים חשובים של שירותים לקהילה האתיופית. חשוב למצוא דרכים להמשך הפצתם, גם במסגרת יוזמות לאומיות, כגון התכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון ותכנית החומש לקידום הקהילה האתיופית.

דברי תודה

במהלך כעשר שנים של ביצוע המחקר, תרמו לביצועו אנשים רבים מכדי שנוכל להודות להם באופן אישי.

ברצוננו להודות במיוחד למובילי התכנית בג'וינט ובאשלים: רמי סולימני, מנכ"ל אשלים; ענת פנסו, המנהלת הארצית הראשונה, וריקי ארידן, מנהלת PACT באזור הדרום ולאחר מכן המנהלת הארצית - שהיו מעורבות בכל שלבי המחקר; לרכזים האזוריים והיישוביים; לאנשי הפדרציות היהודיות ובמיוחד פדרציית קליבלנד, ולנציגיהן בארץ; למחנכות ולגננות שהשקיעו מזמנן ואספו מידע ללא לאות במשך כל שנות המחקר; לבעלי התפקידים ברשויות המקומיות, לאנשי המקצוע הרבים ולתושבים יוצאי אתיופיה שתרמו מהידע, הניסיון והתובנות שלהם על אודות יישום הפרויקט, הישגיו וקשייו. למפקחים ממשרדי הממשלה השונים ומהרשויות המקומיות שתרמו הן מהידע המקצועי שלהם והן בסיוע בהשגת המידע למחקר.

ברצוננו להודות גם לחברינו במכון ברוקדייל, שתמכו וליוו את המחקר לאורך כל הדרך, ובמיוחד למרים כהן-נבות, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ולנוער; לעובדי המכון לשעבר - טלל דולב, לשעבר מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ולנוער, וכן ליפשיץ, החוקרת הראשית הראשונה במחקר; לחוקרים הרבים מהמכון שהיו מעורבים בחלקים שונים של המחקר; לצוות עבודת שדה, בראשות חן צוק-תמיר, על העבודה המסורה באיסוף המידע. תודות לבלהה אלון על עריכת הדוח, לסו בוביס על הסיוע בהכנת התרשימים, וכן ללסלי קליינמן על ההפקה וההבאה לדפוס.

תוכן עניינים

1	1. מבוא : פרויקט PACT
4	2. עקרונות הפעולה של הפרויקט : סקירת ספרות
5	2.1 תכניות לקידום ילדים בגיל הרך הקיימות בעולם
6	2.2 מחקרי הערכה על תכניות התערבות לגיל הרך
15	3. הערכת פרויקט PACT ו-PACT+ : שיטת המחקר
15	3.1 בחינת תוצאות הפרויקט בעבור הילדים והוריהם : אסטרטגיית ההערכה
20	3.2 בחינת העברת האחריות והמשכיות היישום של הפרויקט : שיטת המחקר
21	4. תוצאות הפרויקט ביחס לתפקוד הילדים והוריהם
21	4.1 הילדים בכיתה א (גיל 6)
33	4.2 הילדים בגיל 3
38	4.3 הילדים בכיתה ג (גיל 8)
43	4.4 צמצום פערים בתפקודם של יוצאי אתיופיה על פי נתוני המיצ"ב
44	5. העברת האחריות על הפרויקט והמשכיות היישום שלו
44	5.1 גורמים התורמים להמשכיותן של תכניות התערבות חברתיות
46	5.2 התנאים הראשוניים של הפרויקט
50	5.3 תהליכים ופעולות לקידום שרידות
54	5.4 עדויות להעברת אחריות ולהמשכיות הפרויקט
63	6. תובנות מרכזיות ואתגרים לעתיד
66	ביבליוגרפיה
73	נספח 1 : תכניות ומודלים לעבודה שפותחו במסגרת PACT
76	נספח 2 : הערים ושכבות הגיל שנכללו במחקר בכל שנה

רשימת לוחות

4.1 הילדים בכיתה א' (גיל 6)

- 23 לוח 1 : מאפייני המסגרות החינוכיות בהן שוהים הילדים בכיתה א', בשנת הבסיס (תחילת התכנית), לפי קבוצות אוכלוסייה (ממוצע בשש ערים, באחוזים)
- 24 לוח 2 : תפקוד ילדים בכיתה א' בשנת הבסיס (תחילת התכנית), לפי קבוצת אוכלוסייה, והפער בין ילדים יוצאי אתיופיה לבין ילדים שאינם יוצאי אתיופיה באותן ערים (שש ערים, באחוזים וציון ממוצע)
- 25 לוח 3 : מדדים של מעורבות הורים לילדים בכיתה א' בבית-הספר, בשנת הבסיס (תחילת התכנית), לפי קבוצות אוכלוסייה (ממוצע בשש ערים, באחוזים)
- 26 לוח 4 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הורים וילדים בכיתה א', בשנת הבסיס ובשנת הסיום (2006/7), לפי קבוצות אוכלוסייה (ממוצע בשש ערים, באחוזים)
- 31 לוח 5 : תפקוד ילדים בכיתה א' בשנת 2006/7 ובשנת 2019/10, לפי קבוצת אוכלוסייה (אחוזים וציון ממוצע), לא מתוקנן לפי רגרסיה
- 31 לוח 6 : ציון ממוצע בשפה ובמתמטיקה על פי הערכת מחנכות, לתלמידי כיתה א', בשנת 2006/7, והפער באחוזים, וציון ממוצע בשפה במבחני המיצ"ב בשנת 2009, והפער באחוזים (שש ערי המחקר)
- 32 לוח 7 : אחוז השיפור בתפקודם של הורים לילדים יוצאי אתיופיה בכיתה א' ואחוז צמצום הפער ביחס להורים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנת 2006/7 לעומת שנת הבסיס (ממוצע בשש ערים, לפי מקדמי רגרסיה)
- 33 לוח 8 : אחוז צמצום הפער בתפקודם של הורים לילדים יוצאי אתיופיה בגיל 6 בארבע ערים ביחס להורים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנים 2006/7 ו-2009/10 לעומת שנת הבסיס (ממוצע בארבע ערים, לפי מקדמי רגרסיה)

4.2 הילדים בגיל 3

- 34 לוח 9 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הורים וילדים בגני טרום חובה (בגיל 3) בשנת בסיס ובשנת סיום (2006), לפי קבוצות אוכלוסייה (ממוצע בארבע ערים, באחוזים)
- 35 לוח 10 : תפקוד ילדים בגני טרום חובה (בגיל 3) בארבע ערים בשנת הבסיס (תחילת התכנית), לפי קבוצת אוכלוסייה, והפער בין ילדים יוצאי אתיופיה לבין ילדים שאינם יוצאי אתיופיה באותן ערים
- 37 לוח 11 : מדדים של מעורבות הורים לילדים בגני טרום חובה (בגיל 3) בארבע ערים בשנת הבסיס (תחילת התכנית), לפי קבוצות אוכלוסייה
- 38 לוח 12 : אחוז השיפור בתפקודם של הורים לילדים יוצאי אתיופיה בגיל 3 ואחוז צמצום הפער ביחס להורים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנת 2005/6 לעומת שנת הבסיס (ממוצע בארבע ערים, לפי מקדמי רגרסיה)

4.3 הילדים בכיתה ג' (גיל 8)

- 39 לוח 13 : תפקוד ילדים בכיתה ג' בשלוש ערים בשנת 2003 (תחילת התכנית), לפי קבוצת אוכלוסייה, והפער בין ילדים יוצאי אתיופיה לבין ילדים שאינם יוצאי אתיופיה באותן ערים
- 40 לוח 14 : מדדים של מעורבות הורים לילדים בכיתה ג' בבית-הספר, בשלוש ערים בשנת 2003 (תחילת התכנית), לפי קבוצות אוכלוסייה
- 40 לוח 15 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של הורים וילדים בכיתה ג' בשלוש ערים, בשנת 2003 ובשנת 2008, לפי קבוצות אוכלוסייה
- 42 לוח 16 : אחוז השיפור בתפקודם של ילדים יוצאי אתיופיה בכיתה ג' ואחוז צמצום הפער ביחס לילדים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנת 2007/8 לעומת שנת 2002/3 (לפי מקדמי רגרסיה)
- 43 לוח 17 : אחוז השיפור בתפקודם של הורים לילדים יוצאי אתיופיה בכיתה ג' ואחוז צמצום הפער ביחס להורים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנת 2007/8 לעומת שנת 2002/3 (לפי מקדמי רגרסיה)

5.3 תהליכים ופעולות לקידום שרידות

- 51 לוח 18 : מספר הוועדות הבין-ארגוניות בערי המחקר, על פי תחומים, שנת 2009-2010

רשימת תרשימים

4.1 הילדים בכיתה א' (גיל 6)

- 22 תרשים 1 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של משפחות הילדים בכיתה א', בשנת הבסיס (תחילת התכנית), לפי קבוצות אוכלוסייה (ממוצע בשש ערים, באחוזים)
- 27 תרשים 2 : אחוז השיפור בתפקודם של ילדים יוצאי אתיופיה בכיתה א', מדדים נבחרים, שנת 2006/7 לעומת שנת הבסיס (ממוצע בשש ערים, לפי מקדמי רגרסיה)
- 28 תרשים 3 : צמצום פערים בין תפקודם של ילדים יוצאי אתיופיה בכיתה א' לבין תפקודם של ילדים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנת 2006/7 לעומת שנת הבסיס (ממוצע בשש ערים, לפי מקדמי רגרסיה)
- 30 תרשים 4 : אחוז השיפור בתפקודם של ילדים יוצאי אתיופיה בכיתה א' בשנים שונות לעומת שנת הבסיס, מדדים נבחרים (ממוצע בשש ערים, לפי מקדמי רגרסיה)
- 33 תרשים 5 : אחוז צמצום הפער בתפקודם של יוצאי אתיופיה בכיתה א' ביחס לילדים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנים 2006/7 ו-2009/10 לעומת שנת הבסיס (ממוצע בארבע ערים, לפי מקדמי רגרסיה)

4.2 הילדים בגיל 3

- 36 תרשים 6 : אחוז השיפור בתפקודם של ילדים יוצאי אתיופיה בגיל 3 ואחוז צמצום הפער ביחס לילדים שאינם יוצאי אתיופיה, מדדים נבחרים, שנת 2005/6 לעומת שנת הבסיס (ממוצע בארבע ערים, לפי מקדמי רגרסיה)

5.1 גורמים התורמים להמשכיותן של תכניות התערבות חברתיות

46 תרשים 7 : המסגרת המושגית לניתוח המשכיות פרויקט PACT

5.4 עדויות להעברת אחריות ולהמשכיות הפרויקט

57 תרשים 8 : היקף המימון של הפדרציות בשלוש ערים בשנים נבחרות, כאחוז מהיקף המימון בתחילת הפרויקט

57 תרשים 9 : אחוז המימון של השותפים הנוספים בפרויקט PACT בשלוש ערים, בשנים נבחרות

58 תרשים 10 : התכניות המופעלות במסגרת PACT בשלוש ערים בשנת 2009/10, על פי אחוז ההשתתפות התקציבית של שותפי המימון הנוספים